

Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuus ja järjestäminen

Kuntien ja jatkossa hyvinvointialueiden on varmistettava sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöllä monialainen asiantuntemus ja palvelukokonaisuus lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen tai nuoren oikeuksien turvaamiseksi.

Kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla on tutkimusten mukaan keskimääräistä enemmän mielenterveysongelmia. Tässä asiakasryhmässä lastensuojelun sekä mielenterveys- ja/tai päihdepalveluiden toimiva ja pitkäjänteinen tavoitteellinen yhteistyö on ensisijaisen tärkeää. Lasten ja nuorten hoitoon pääsy sekä perus- että erikoistason mielenterveyspalveluihin vaikuttaa syksyn 2020 ja vuoden 2021 aikana vaikeutuneen entisestään. Lasten ja nuorten oikeus laadukkaisiin ja oikea-aikaisiin mielenterveys- ja päihdepalveluihin halutaan turvata. Valvontaviranomaisten vuoden 2022 sosiaali- ja terveydenhuollon valvontaohjelman painopisteenä on lasten ja nuorten perustason mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuus.

Lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelut eivät toteudu lain edellyttämällä tavalla

Tutkimustulokset osoittavat, että kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla on keskimääräistä enemmän mielenterveysongelmia, ja he käyttävät muuta lapsiväestöä enemmän mielenterveyspalveluita. Sijoitetuilla lapsilla diagnosoidaan muuta lapsiväestöä enemmän psykiatriasia ja neurokehityksellisiä häiriöitä. (Heino ym. 2018, Kääriälä ym. 2021.)

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira) toteutti keväällä 2019 kyselyn lastensuojelun sijaishuoltoyksiköihin lasten oikeuksien toteutumisesta sijaishuollossa sekä sijoitettujen lasten ja

nuorten pääsystä psykiatriin palveluihin. Kyselyaineistosta nousi esiin yhtenä epäkohtana psykiatrisen hoidon saatavuuden ongelmat alle 18-vuotiaille sijoitetuille lapsille ja nuorille. Kysely vahvisti Kuntaliiton aikaisempia vastaavia selvityksiä vuosilta 2013 ja 2017. Sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallisen valvontaohjelman yhtenä painopisteenä on ollut vuonna 2021 lastensuojelulain perusteella sijoitettujen lasten ja nuorten psykiatriseen hoitoon pääsy.

Valvira ja aluehallintovirastot selvittivät yleisesti erikoissairaanhoidon pääsyä Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen (THL) hoitoon pääsy -tietojen (2021) perusteella ja pyytämällä osalta sairaanhoitopiireiltä selvityksiä lastensuojelulain perusteella sijoitettujen lasten ja nuorten hoitoon pääsystä. Sairaanhoitopiirien selvitysten mukaan heillä ei ole mahdollisuutta selvittää erikoissairaanhoidon hoitoon pääsyn seurantatiedoista erikseen lastensuojelulain perusteella sijoitettujen lasten ja nuorten tietoja.

Sijoitettujen lasten ja nuorten kohtaamat mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuuden haasteet vaikuttavat valvontaviranomaisten käsityksen mukaan olevan vastaavanlaisia kuin muilla näiden palveluiden tarpeessa olevilla lapsilla ja nuorilla. Kanteluissa tai valvontasioissa ei ole noussut esille korostuneesti sijaishuollon tai lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja nuorten hoitoon pääsy tai hoidon saaminen.

Valvontaviranomaiset ovat havainneet, että lasten ja nuorten erikoissairaanhoidotason tasoisissa mielenterveyspalveluissa on ruuhkautumista. Tarvittavien palvelujen saaminen on riskissä viivästyä myös tilanteissa, joissa lapsi tai nuori tarvitsee perustason mielenterveys- ja/tai päihdepalveluja, mutta niitä ei ole oikea-aikaisesti ja/tai riittävästi saatavilla. Tällaisissa tilanteissa lapsi tai nuori voi jäädä kokonaan ilman tarpeenmukaista tutkimusta ja/tai hoitoa, tai hänelle tehty tutkimukset tai annettu hoito on laadullisesti tai määrällisesti puutteellista. Erityisesti lasten- ja nuorten päihteiden käytön ja eri

riippuvuuksien vuoksi tarvittavien hoidon ja kuntoutuksen järjestäminen vaikuttaa hyvin puutteelliselta.

Valvontaviranomaisten havaintojen mukaan lasten ja nuorten hoitoon pääsy sekä perustason, että erikoissairaanhoidon mielenterveyspalveluihin oli syksyn 2020 ja vuoden 2021 aikana vaikeutunut entisestään. Valvontaviranomaisten arvion mukaan tilanne ei kuitenkaan johdu pelkästään Covid-19-epidemiasta, vaan ongelmat ovat olleet jo nähtävissä ennen epidemiaa. Lisäksi valvontaviranomaisten havaintojen mukaan lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuudessa on merkittävää alueellista vaihtelua.

Sosiaali- ja terveydenhuollolta edellytetään kiinteää yhteistyötä

Lapsille, nuorille ja perheille tulee järjestää varhaisessa vaiheessa riittävät ja tarpeen mukaiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut. Sosiaali- ja terveydenhuollon monialainen asiantuntemus ja yhteistyö ovat välttämättömiä lapsen edun toteutumiseksi ja tarpeenmukaisen palvelukokonaisuuden arvioimiseksi ja turvaamiseksi. Sosiaalihoitolaain (1301/2014) 6 §:n ja terveydenhuoltolaain (1326/2010) 32 § ja 69 § perusteella jo neuvontaa ja ohjausta järjestettäessä sosiaalihoillon on toimittava yhteistyössä terveydenhuollon kanssa. Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyössä toteuttamalla oikea-aikaisilla ja riittävillä palveluilla voidaan todennäköisesti vähentää riskiä lapsen tai nuoren sijoittamista kodin ulkopuolelle sekä erikoissairaanhoidon tasoista hoidon tarvetta.

Lapsen tai nuoren lastensuojelun asiakkuuden alettua kunnan on huolehdittava siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään muun muassa terveydenhuollon asiantuntemusta. Lastensuojelulain (417/2007) 15 §:ssä säädetään mm., että terveyskeskuksen ja sairaanhoitopiirin on annettava lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa asiantuntija-apua ja tarvittaessa järjestettävä lapsen tutkimus sekä hoito- ja terapiapalveluja lapselle.

Lastensuojelulain 51 §:n mukaan sijaishuoltoon sijoittamisen yhteydessä lapsen terveydentila on tutkittava, ellei terveydentilaa ole ollut mahdollista tutkia aikaisemmin. Esimerkiksi, jos lapsen päihde- ja mielenterveyspalvelujen tarvetta ei ole voitu riittävästi selvittää avo- huollon aikana, on moniammatillinen kartoitus tehtävä viimeistään sijoituksen alkaessa. Lastensuojelulain 45 §:n perusteella lapsen ollessa huostaanotettuna, on lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä (toimielimellä) oikeus päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta. Terveydenhuollon ammattihenkilölain (559/1994) 22 §:n perusteella lääkäri päättää lapsen/nuoren potilaan lääketieteellisestä hoidosta, jonka tulee olla laadukasta ja perustua yleisesti hyväksytyihin ja kokemusperäisesti perusteltuihin menettelytapoihin. Terveydenhuoltolain perusteella kunnilla ja sairaanhoitopiireillä on velvollisuus huolehtia terveydenhuollon toimintaedellytyksistä mm. riittävät henkilöstöresurssit varmistamalla. Palveluiden tulee olla helposti saavutettavia ja oikea-aikaisia. Palveluita voidaan täydentää jalkautuvilla ja etäpalveluilla.

Sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla on oikeus hyviin mielenterveys- ja päihdepalveluihin

Lastensuojelun sekä mielenterveys- ja/tai päihdepalveluiden toimiva ja pitkäjänteinen tavoitteellinen yhteistyö on ensisijaisen tärkeää niissä tilanteissa, jossa sijoitetulla lapsella tai nuorella on mielenterveys- ja/tai päihdeongelmia. Yhteisellä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakas- ja palvelusuunnitelmalla muun muassa seurataan järjestettyjen palvelujen ja tukitoimien vaikuttavuutta sekä selkiytetään kaikille lapsen tai nuoren hoidosta ja huolenpidosta vastaaville tahoille ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut, tukitoimet ja menetelmät, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa

tavoitteet pyritään saavuttamaan. Lastensuojelulain mukainen sijoittaminen ei ole yksinään riittävä toimenpide tilanteissa, missä sijoitetun lapsen tai nuoren terveydentila edellyttää mielenterveys- ja/tai päihdepalveluiden saamista.

Terveys- ja hoitolain 69 § ja lastensuojelulain 16 b §:n perusteella sijoituskunnan tai sen sairaanhoitopiirin on järjestettävä lapselle tarpeenmukaiset terveydenhuollon palvelut, jos lapsi on sijoitettu lastensuojelulain perusteella kotikuntansa ulkopuolelle. Jos lapsi tai hänen huoltajansa tarvitsee palveluita kiireellisesti tai huomattavasti nopeammin kuin määräajoista on säädetty, on palvelut järjestettävä hoidon tarpeen edellyttämällä tavalla viivytyksettä. Palvelut on järjestettävä yhteistyössä sijoittajakunnan kanssa, joka viime kädessä vastaa siitä, että lapsen hoito ja huolenpito toteutuu asianmukaisesti. Sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla tulee olla vastaava oikeus sekä perusteettä erityistason laadukkaisiin ja oikea-aikaisiin mielenterveys- ja päihdepalveluihin kuin ei-sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla.

Mielenterveys- ja päihdepalvelujen järjestämismääräykset on tulevaisuuden hyvinvointialueilla

Tulevien hyvinvointialueiden tehtävänä on määrittellä, miten lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdehäiriöiden tutkimus, hoito ja kuntoutus järjestetään perus- ja erityistasolla tulevaisuudessa. Vastuu näiden palveluiden järjestämisestä on kunnilla ja kuntayhtymillä siihen asti, kunnes hyvinvointialueet aloittavat toimintansa. Lasten ja nuorten mielenterveyspalveluissa erikoissairaanhoidon kysyntä on vuosi vuodelta lisääntynyt, osaltaan siksi, että lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelut ovat olleet perustasolla osittain puutteellisesti ja lisäksi vaihtelevasti järjestettyjä eri kunnissa. Valvontaviranomaiset kannustavat ottamaan lasten ja nuorten palvelukokonaisuuden järjestämisen huomioon mahdollisimman tehokkaasti hyvinvointialuevalmistelussa.

Lasten ja nuorten päihde- ja mielenterveyspalvelujen saatavuuden valvonta jatkuu vuonna 2022

Terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palvelujen valvonnassa korostuu palveluntuottajien oma vastuu toiminnan lain- ja asianmukaisuudesta, tuotettujen palvelujen laadusta sekä asiakas- ja potilasturvallisuudesta. Valvontaviranomaisten tehtävänä on ohjata palvelunjärjestäjiä ja -tuottajia tässä tehtävässä ja viime kädessä valvoa, että sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut toteutuvat lain edellyttämällä tavalla.

Valvontaviranomaisten havaintojen mukaan erikoissairaanhoidon palveluissa havaittujen puutteiden lisäksi myös lasten ja nuorten perustason mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuudessa on ongelmia. Tästä johtuen lasten ja nuorten perustason mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuus on vuoden 2022 valvontaohjelman painopisteenä.

Lainsäädäntö

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) 6 §
Lastensuojelulaki (417/2007) 15 §, 16d §, 45 §, 51 §
Terveydenhuoltolaki (1326/2010) 32 §, 69 §
Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä (559/1994) 22 §

Viitteet

Heino T, Forsell M, Eriksson P ym. (2018). Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat – yhteinen vastuu. THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-198-0>

Kääriälä A, Gyllenberg D, Sund R ym. (2021). The association between treated psychiatric and neurodevelopmental disorders and out-of-home care among Finnish children born in 1997. *Eur Child Adolesc Psychiatry* (2021). <https://doi.org/10.1007/s00787-021-01819-1>

Valvira

Sosiaali- ja terveysalan
lupa- ja valvontavirasto

Aluehallintovirasto

7 (9)

https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lastensuojelun-kuntakysely-2013_0.pdf

<https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lastensuojelun-kuntakyselyn-keskeisimm%C3%A4t-tulokset-raportti-01022018.pdf>

Yhteystiedot

Lapin aluehallintovirasto

Marjut Aikio, sosiaalihuollon ylitarkastaja, puh. 0295 017 384

Tapio Kekki, aluehallintoylilääkäri, puh. 0295 017 358

Lounais-Suomen aluehallintovirasto

Tiina Ronkamo, sosiaalihuollon ylitarkastaja, puh. 0295 018130

Ulla Saxén, aluehallintoylilääkäri, puh. 0295 018 000

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto

Pasi Hirvikoski, aluehallintoylilääkäri, puh. 0295 017 598

Saku Vaskivuo, sosiaalihuollon ylitarkastaja, puh. 0295 017 587

Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto

Miia Kaartinen, aluehallintoylilääkäri, puh. 0295 018 091

Annina Sadeoja, ylitarkastaja, puh. 0295 018 074

Etelä-Suomen aluehallintovirasto

Anne Hiiri, yksikön päällikkö, puh. 0295 016 067

Sari Husa, sosiaalihuollon johtava ylitarkastaja, puh. 0295 017 361

Itä-Suomen aluehallintovirasto

Marja Kuronen, aluehallintoylilääkäri, puh. 0295 016 887

etunimi.sukunimi@avi.fi

Valvira

Irja Hemmilä, ylitarkastaja, puh. 0295 209 531

etunimi.sukunimi@valvira.fi

Jakelu

Kunnat ja kuntayhtymät

Sairaanhoitopiirit

Tiedoksi

Eduskunnan oikeusasiamies
Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta
Lapsiasiavaltuutettu
Oikeuskanslerinvirasto
Sosiaaliasiamiehet ry
Sosiaali- ja terveysministeriö
Suomen Kuntaliitto
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.